

HÜSEYİN NAMIK ORKUN

Türk

SÖZÜNÜN ASLI

FMNH

Hüseyin Namık Orkun

TÜRK SÖZÜNÜN ASLI

İnceleyenler:

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

Prof. Dr. Recep TOPARLI

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Türk Dil Kurumu Yayınları: 852

Hüseyin Namık ORKUN

TÜRK SÖZÜNÜN ASLI

Türk sözünün aslı / Hüseyin Namık Orkun. — 2.bsk. — Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.

35 s.; 18 cm. — (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 852)

ISBN 975-16-1720-0

1. Adlar, Türk l.k.a.

929.4

Türk Dil Kurumu Yayınları

2. Baskı

Ankara, 2011

*

Kapak Tasarımı:

TDK Dilek SATILMIŞ

*

Baskı:

Sistem Ofset Basın Yayın San. ve Ticaret Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Yapı Kooperatifi

521. Sokak No: 32/34 Yenimahalle / ANKARA

Tel: (0312) 395 81 12

Belgegeçer: (0312) 395 81 14

*

Birinci Baskı: Ankara, 2004

İkinci Baskı: Ankara, Temmuz 2011

Baskı Sayısı: 2.000 adet

ISBN: 975-16-1720-0

*

Türk Dil Kurumu Yayınları

Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere / Ankara

Telefon: (0312) 457 52 00

Belgegeçer: (0312) 468 07 83

Genel Ağ: <http://tdk.org.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre eserin tüm yayın, çeviri ve iktibas hakları Türk Dil Kurumuna aittir.

***

ePub düzenleme: BZ

Kapak tasarım: Grafobz

Birinci Sürüm: Eylül 2014

Doğumunun 100. yılı dolayısıyla

Hüseyin Namık Orkun'un kutlu hatırasına...

HÜSEYİN NAMIK ORKUN

(1902-1956)

Türk dilcisi ve tarihçisi Hüseyin Namık Orkun 31 Ocak 1902 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Nişantaşı Sultânîsi'nde alan Orkun, Yüksek Öğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde tamamladı (1924). 1925 yılında Macaristan'a giderek Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesinde Macar Türkoloğu Gyüla Nemeth'in (1890-1976) asistanı oldu ve Türkoloji dalında doktora derecesini aldı. Macaristan'da bulunduğu yıllarda Macar Türkoloğu Arminius Vâmbergy'nin (1831-1931) A török faj (Budapeşte, 1885) adlı eserini esas alarak Türk Dünyası (Budapeşte, 1928) adlı eserini yazdı. 1930 yılında yurda dönerek Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü, Polis Koleji, Devlet Konservatuvarı ve Tıp Fakültesinde Türk Tarihi ve İnkılâp Tarihi dersleri verdi. 1932 yılında I. Türk Tarih ve Dil Kongrelerine katıldı. Orkun, bir süre M. Kemal Atatürk'ün Macarca tercümanlığı görevini yürüttü.

Orkun'un 1933-1954 yılları arasında yayımlanmış olduğu eserlerinden

bazıları şunlardır:

Peçenekler (İstanbul, 1933), Atilla ve Oğulları (İstanbul, 1933), Avarlar, Peçenekler, Kumanlar (Ankara, 1933), Oğuzlara Dair (Ankara, 1935), Ulusal Efsaneler: 4 Tepegöz 1 (Ankara, 1935), Eski Türk Yazıtları (İstanbul, 1936), Türk Hukuk Tarihi (18 kitap), (Ankara, 1935-1936), Türk Tarihinin Bizans Kaynakları (Ankara, 1938), Osmanlıların Aslına Dair (İstanbul, 1939), Hunlar (Ankara, 1939), Türk İstilâsı Devrinde Macaristan'da ve Avrupa'da Casuslar (İstanbul, 1939), Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikayesinin Uygurcası (İstanbul, 1940), Türk Sözüünün Aslı (Ankara, 1940), Türk Tarihi Not Hülâsaları (İstanbul, 1940), Türk Efsaneleri (İstanbul, 1943), Türkçülüğün Tarihi (Ankara, 1944), Yeryüzünde Türkler (İstanbul, 1944), Türk Tarihi I-II-III-IV (Ankara, 1946), Ortaokullar İçin Tarih Okuma Kitabı (Ankara, 1946), İlkokullar İçin Tarih Okuma Kitabı (Ankara, 1951), Büyük Türkçü Süleyman Paşa Hayatı ve Eserleri (Ankara, 1952), Eski Türklerde Evcil Hayvanların Tarihçesi (Ankara, 1954).

H. N. Orkun 1951 yılında, Türk Ocağı'nın Ankara Şubesi müteşebbis heyetinde bulundu ve Türk Ocağı Genel Sekreteri olarak görev yaptı.

Orkun'un Türk Yurdu, Ülkü, Varlık, Millet, Türklük, Bozkurt, Kopuz, Çığır, Çınaraltı, Gurbet, Özleyiş, Kürşad, Dil Kurumu Mecmuası gibi dergilerde birçok makalesi yayımlandı. Ayrıca, Hâkimiyeti Milliye, Kudret ve Mefkure gazetelerinde haftalık yazı ve tarihi romanlar yazdı.

Hüseyin Namık Orkun, 23 Mart 1956 tarihinde Ankara'da hayata gözlerini yumdu.

İçindekiler

SUNUŞ

ÖNSÖZ

Çin Tarihlerinde Türk Sözü

Türk Sözü'nün Eskiliği

Türk Adı Hakkında Yapılan Araştırmaların Tarihi

Türk Sözü'nün Kökeni

Türk Sözü'nün Yayılması

SUNUŞ

İlk baskısı 1940 yılında yapılan *Türk Sözü'nün Aslı* adlı bu eserin, tıpkıbasımı 1946 yılında yapılmıştır. Türk tarihçisi ve dilcisi Hüseyin Namık Orkun'un kıymetli çalışmaları arasında yer alan bu eser, '*Türk*' (Tu-kiüe [Türük]/Tik) adının geçtiği en erken kayıtları içermesi ve Türk adının kökleri hakkında Vambery, Nemeth ve Thomsen gibi büyük Türk dilbilimcilerin etimolojik araştırmalarına yer vermesi bakımından büyük değer taşımaktadır.

Bilindiği gibi '*Türk*' adı ilk kez, VIII. yüzyıl Çin kaynakları ile Uygur metinlerinde geçmektedir. Bu kaynakların ve araştırmaların bazılarında belirtildiği gibi *Türk* adı Çin kaynaklarında telâffuz edildiği şekilde, "*Miğfer*" anlamına gelen *Tu~kiüe* (Türklerin *miğfer* şeklindeki bir dağda oturmalarından dolayı) kelimesinden mi ve ya *Hun/Kun (Kün)* kelimesinden mi yoksa Vâmbery'nin iddia ettiği gibi *törü-türe* kökünden mi gelmiştir.

Öte yandan, Nerneth ve Thomsen'in Tonyukuk, Kültegin ve Bilge Kağan kitabelerine dayanarak öne sürdükleri gibi "*kuvvet, kudret*" anlamına gelen *Türk* adı, tek bir kabilenin ve hâkim bir neslin adı mıdır?

Bu soruların cevabını bulabileceğimiz *Türk Sözü'nün Aslı* adlı bu eser, Türk Dil Kurumu tarafından günümüz imlâ kurallarına göre yeniden düzenlenerek okurlara sunulmaktadır.

Bu önemli eserin yayımlanmasında öncülük eden Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın ile Prof. Dr. Recep Toparlı'ya, esere emeği geçen Dr. Reşide Gürses ve Ayfer Koçak'a Orkun ailesi adına teşekkürlerimi sunarım.

Nazlı Esim MERGEN

Ankara 2003

*Bu küçük eserin ilim hamisi olan ve Türklük âleminin adını her zaman hürmetle anacağım, çok saydığım **General Kâzım Dirik**'e ithaf ediyorum.*

TÜRK SÖZÜNÜN ASLI

ÖNSÖZ

Türk adının aslı her Türkü alâkadar eder. Bu asil millet Türk adını önceleri bir kabileye, bir hükümete vermiş iken sonraları bu adı taşıyan hükümetin bütün Orta Asya'ya sahip olması üzerine kendi adını aynı soydan olan diğer ırkdaşlarına da teşmil etmiş, bu suretle *Türk* adı artık bu dili konuşanların hepsine alem olmuştur.

Mamafih Türk adının bu yayılmasına rağmen bazı Türk boyları veya devletleri kendi adlarını kullanmakta devam etmişler ve bugüne kadar da bu isimleri muhafaza eylemişlerdir. Bütün bu münferit hadiselerle rağmen bugün *Türk* adı bu dili konuşanların hepsine alem olmaktadır.

Türk adı bizde esaslı bir surette tetkik edilmiş değildir, Türk tarihinden bahseden küçük bir eserde kısa bir haşiye konarak Macar âlimlerinden Vambéry Armin'in eskimiş bir nazariyesi tekrarlanmıştır. Bundan çok evvel de tarafımdan *Dergâh* mecmuasında bu mesele hakkında iki makale neşredilmiş olup burada yeni malumat verilmekten ziyade bu husustaki eski literatür tanıtılmıştır. Daha sonra yine *Dergâh* mecmuasında Macar âlimlerinden Munkacsi Bemate'd'in bir makalesi tercüme edilerek neşredilmiştir.

1934 senesinde *Ülkü* mecmuasında *Türk* adının menşei hakkında iki makale yazmışım. Bu makalelere karşı gösterilen alâka beni aynı mevzu üzerinde çalışmağa şevketmiş ve neticede şu küçük eser vücuda gelmiştir.

Hüseyin Namık ORKUN

Çin Tarihlerinde Türk Sözü

VI. yüzyılda *Kin-şatı* dağları dolaylarında *Juan-Juan'lara* tâbi iken sonra bağımsızlıklarını kazanan bir *Türk* kavmi vardır ki, kendine *Türk* adını vermekte idi. Bundan önceki devirlerde böyle bir kavim adına pek açık olarak rastlamadığımız için bazı yabancı bilginler *Türk* sözünün varlığını bu tarihten itibaren başlatmaktadırlar.

VI. yüzyılda Türk İsmiyle ortaya çıkan bu kavme bugün *Türk* sözü daha şamil bir anlamda olduğu için diğer Türkiyeden ayırmak üzere onların kendi kendilerine iftihar makamında söyledikleri *Kök Türk* demektedir. Burada *Kök*, “gök” yani “mavi” demektir. Bilindiği gibi Türkçede *Tanrı* sözü hem “Allah”, hem de “gökyüzü” anlamına gelirdi. Binaenaleyh gökyüzünün kutsal rengi olan “gök” yani *kök* sözü bu Türklere de verilmiştir. Bugün bu sözü “gök” diye telâffuz ettiğimiz için eskiden *Kök Türk* denilen bu kavim adını, bizim lehçemize göre *Gök Türk* diye telâffuz etmemiz icap eder.

“Gök”, “gökyüzü”nün rengi olduğu gibi aynı zamanda da kendisidir. O hâlde bu sözün bugünkü anlamı “İlâhî Türk, Semâvî Türk” demek olur. Türk medeniyeti ve Türk kültürü etkisinde gelişmiş olan Moğollar da bazen kendi kendilerine *Köke Mongol* adını vermişlerdir.

Türk adına yani *Gök Türk* 'lerin adına Çin tarihlerinde rastlamaktayız. Çin tarihlerinde iki işaret ile gösterilen bu kelime bugün *Tu-kiüe* diye telâffuz edilmektedir. Her işaret bir tek hece olduğuna göre ikinci işaret olan ve *kiüe* diye okunan şekli daha çabuk ve tek hece gibi okumak icap eder. Demek oluyor ki Türk sözünün bu kaydı iki hecelidir. Hâlbuki bugünkü *Türk* kelimesi tek hecelidir. Fakat *Türk* sözünün eskiden iki heceli olduğunu eski *Türk* yazıtlarındaki bu sözün yazılışından da anlamaktayız. Bu söz genellikle 𐰉𐰺𐰽 şeklinde yazılmaktadır ki burada soldan birinci harf olan 𐰉 işaret *ük*, *ök* sesini verir. O hâlde bu devirlerde kelime *Türk* değil *Türük* diye yazılmış ve telâffuz edilmiş demek oluyor. Mamafih yine aynı yazıtlarda Türk sözünün şeklinde; yani *Türk* telâffuz edilerek yazıldığı da görmekteyiz. Demek oluyor ki VIII. yüzyıllarda eskiden iki heceli olarak telâffuz edilen kelime, artık tek heceli olarak da telâffuz edilmeye başlamıştır.

Son zamanlara kadar bilginler Çinlilerin *Tu kiüe* diye telâffuz edip yazdıkları işaretlerin Türkçedeki *Türk* sözüne tekabül ettiğini, bunun *Türk* sözünün Çince telâffuz şekli olduğunu kabul eylemekte idiler. 1915 yılında Paul Pelliot bu Çince şeklin daha eski şeklinin *Türüküt* olması icap ettiği ileri sürmüştür. Yani Çin işaretleri ki bugün *Tu-kiüe* diye okunur. Eskiden *Türüküt* diye okunmuştur. Pelliot'ya göre *Türüküt* kelimesi *Türk* sözünün çokluk şeklidir. Bilindiği üzere Moğolcada olduğu gibi eski Türkçe-de de bazı kelimeler *-t* ile çokluk hâle getirilirdi. Meselâ *oğlan* kelimesinin çokluk şekli *oglit*, *tigin* sözünün çokluk şekli *tigit*, *tarkan* sözünün çokluk şekli *tarkat*'tır. Fakat görülüyor ki bu sözlerin teklik şeklinin sonunda *-n* sesi vardır. Binaenaleyh Türkçede kelimenin sonu *-n* olursa bunun düşürülerek yerine *bir -t* getirmek suretiyle çokluk yapıldığı vakidir. Bu itibarla *Türüküt* sözü bir çokluk şekil ise bunun teklik şeklinin *Türükün* olması icap eder. Mamafih bu kuralın dışında da kelimenin sonuna tıpkı Moğolcada olduğu gibi sadece bir *-t* getirmek suretiyle çokluk yapıldığını görmekteyiz. F. W. K. Müller tarafından yayımlanan *Uigurica* serisinde (II, s. 97) *el ügesi* sözünün *el ügesit* şeklinde çokluk hâle getirildiğini görmekteyiz. (*Üge* kelimesi eski Türköde "hakim, alim, akıllı" demektir. *Elügesi* ise Türklerde nîr rütbedir).

Türk Sözü'nün Eskiliği

Avrupalı bilginlerin önemli bir kısmı *Türk* sözünün VI. yüzyılda tarih sahasına çıkan ve bizim *Göktürk* dediğimiz kavimin ismiyle birlikte bilinen bir kelime olduğunu kaydetmektedirler. İşte bunun içindir ki bazı bilginler Türklerin kendilerine *Türk* adını vermeden önceki en eski adını araştırmışlar ve bunun *Hun* olduğunu kabul etmişlerdir.

Hun sözü yani *Hun*'lar tarihte Göktürk'lerden daha önce gözükmüşlerdir. Bunlar Çin'in kuzeyinde ve Avrupa'da gözükmüş olup her iki yerde de *Hun* ismiyle meydana çıkmışlardır. Hatta *Hun* adını başka kavimler de almışlardır. Demek oluyor ki *Hun* sözü çok geniş bir sahaya yayılmıştır. Bu yayılmanın sebebini *Türk* sözünün yayılması hakkında vereceğimiz izahat arasında anlatacağız. *Eftalit*'ler, *Ak-hun* adını almışlardır. Biliyoruz ki eski Türk alfabesinde yani *Göktürk* yazısında *h* sesine karşılık olan bir işaret yoktur yani Türkçede *h* sesi mevcut değildir. O hâlde *h* sesi yerine *k* sesi kullanılmıştır. Binaenaleyh *Hun* kelimesinin de eski şekli *Kun*'dur. Türkçede *k* ve *h* seslerinin de birbirinin yerine kullanıldığını görmekteyiz. Meselâ *yok* kelimesi bugün dahi bazı lehçelerde *yoh* diye telâffuz edilir. Eskiden *katun* diye telâffuz edilen kelime sonraları *hatun* şeklinde telâffuz edilmiştir. O hâlde *Hun* sözünün de eski telâffuzu *Kun*'dur. Filhakika tarihte *Kun* adıyla da Türk kavim adına tesadüf etmekteyiz. XI. yüzyılın ilk yarısında ölmüş olan El-Bîrûnî *Kun* adıyla bir kavim bahsetmekte olduğu gibi Fatih devri müverrihlerinden Şükrullâh'ın da *Behçetü't-tevârih* adlı eserinde Oğuzlara *Kun* isminin de verildiği açıklıkla kaydedilmektedir. Daha sonra *Kuman* Türklerinin adı da *Kun* kökünden gelir. Ve *Kumanlara* Macarlar *Kun* adını verirler.

Bu *Hun* adını Profesör Nemeth Gyula izah etmiştir. Nemeth'e göre bu söz "adam" demektir. Aynı kökten gelen Ural-Altay dil ailesinde bu sözün yaşadığını görmekteyiz: Moğolcada *kûmun* kelimesi "adam" demektir. Macarcada *him* "müzekker, adam", Vogulcada, *xum* "insan, erkek", Züryencede *komi* "Züryen", Votyakçada *kum*, *Sarakum* "Züryen", Samoyedçede de *kum*, *küme* "adam" anlamlarına gelir. Fin bilginlerinden Setâlâ bu sözlerin Latince "adam" anlamına gelen *homo* ve Gotçada *guma* sözleriyle aynı aileden geldiğini ileri sürmektedir.

Gerçekten eski kavimlerde ve özellikle Ural-Altay kavimlerinde kendilerine hep "adam" anlamına gelen sözlerin verildiğini görmekteyiz. Bu hâl -Nemeth'e göre- tıpkı Züryenlerin ismi gibidir. Züryencede *komi* hem "adam" demektir, hem de "Züryen". Çeremişler kendilerine *Mari* derler ki bunun aynı zamanda anlamı "erkek, adam"dır. Lapların bir adı da *Almaç*'tır ki bunun da anlamı "adam"dır. Tunguzların müşterek bir adı yoktur. Sibiry'a da oturan Tunguzların büyük bir kısmı kendilerine *Boye* veya *Boya* derler ki bunun anlamı da "insanlar"dır.

İndo-Çin aslından olan Yenisey Samoyedieri kendilerine *Di* derler; bunun da anlamı "insanlar"dır.

Hâlbuki Türkçede "insan" anlamına gelen böyle bir kelime mevcut değildir. Bir millet kendi kendine ad verirken başkasından kelime almaz; binaenaleyh bu sözün her şeyden evvel dilimizde mevcut olması icap etmez mi? Bu ciheti de göz önünde tutan Nemeth, Türkçede kavim anlamına gelen *kim* kelimesini ele almaktadır. Bu kelimeyi "insan" anlamına yaklaştırmak için Profesör Nemeth bu sözü iki ameliyeden geçirmek mecburiyetinde kalmıştır. Önce bu kelime ince sesli harf ile yazılmaktadır. *Kun* şeklinde değil *kün* şeklindedir. Binaenaleyh Türkçede ince sesli harflerle söylenen bazı sözlerin kaim sesli de söylendiğini göstermektedir. *Öküz* sözünün Yakutçadaki şekli *Ogus*'dur. *Tanrı* kelimesinin eski telâffuz şekli *tenri*'dir. O hâlde *Kun* sözü de *kün* olabilir. Şimdi bu kelimeyi anlam itibarıyla de "adam" sözüne yaklaştırmak için ikinci bir ameliyeye ihtiyaç vardır. İnsan anlamına

gelen kelime bazen kavim anlamına da gelir. Meselâ *adam* sözü Vogulcada “kavim” demektir. Bu bir tek örnek ile *kün* sözünün de bu şekilde teşekkül ettiğini ileri sürmek bizce asla geçerli değildir. Adam kelimesi Arapçadır. Binaenaleyh Vogulcadaki bu anlam değişmesi çok sonraki bir devre aittir.

Bize göre, Hun sözünü Ural-Altay kavimlerinde böyledir diye zorlayarak mutlaka “adam” anlamına yaklaştırmak için çabalamaya ihtiyaç yoktur. Türkçede *kun* diye bir kelime mevcuttur. Binaenaleyh Hun sözünü zorlayarak *kün* kelimesinden çıkaracağımıza Türk dilinde mevcut olan bu sözle ilgi bulmak daha kestirme yoldur. *Kun* Kâşgarlı Mahmud’un verdiği izahata göre koyun demektir. Filhakika eski Türkler totemizmin sonucu olarak hayvan adlarını kabile adı olarak da almışlardır. Kâşgarlı Mahmud’un *Dîvânü Lûgati’t-Türk* adlı meşhur eserinde, *Güçet* adlı bir kabilenin adı geçmektedir. Yine burada bu sözün “at” demek olduğu kaydedilmektedir. Tarihte bir *İt-barak* adlı bir kabile vardır. Burada *it* sözü bilindiği gibi *barak* da “köpek” demektir. Hayvan adını kabile adı olarak daha pek çok Türk topluluğunda bulmaktayız. Bu hususta konumuza doğrudan doğruya temas etmediği için fazla örnek vermeye gerek görmemekteyiz. Bu cihetin ayrıntıları *Türk Dünyası* adlı eserimizde vardır. (bk. s. 5-54.)

O hâlde bu verdiğimiz açıklamadan anlaşılır ki Hun ismi Türkçede “adam” anlamına gelmez ve Türk kavminin en eski ismi değildir.

Burada bir soru sorulabilir: Hun adı Türk kavminin en eski adı olmayınca ve Türk sözü de VI. yüzyılda meydana çıktığına göre Türk kavminin en eski ismi ne idi?

Türk kavminin en eski ismi yine Türk idi. Aşağıdaki satırlarda bu ciheti izah edeceğiz.

Çin tarihleri milâttan önceki devirlerde *Hiungnu*’ları yani “Doğu Hunları”nı zikrederken *Cong* ve *Tik* adlı iki kavimden bahsetmektedirler. Eski Çince’de *r* sesi olmadığı için Çinliler *r*’li kelimeleri dillerinde telâffuz ettiklerinde ya bu sesi atarlar veya bunun yerine *l* sesi koyarlardı. Binaenaleyh *Edkins*’in ve *De Groot*’nun da söylediği gibi bu kelime Türk sözünün Çincedeki telâffuzundan başka bir şey değildir.

Çincedeki *Tik* özel adı Türk kelimesi olunca Çin tarihlerinde bu kavim hakkında verilen bilgileri kaydettiğimizde yüce Türk kavminin de ne kadar eski olduğunu kendiliğinden meydana çıkarabiliriz.

M. Ö. 1582 yılında ilk defa olarak Gobi çölünün öte tarafında oturan kabileler Çin sarayına sefirler göndermişti. Yine M. Ö. 1449 yılında Batı *Cong* kabilesi Çin sarayına birçok hediye göndermiştir. Çin tarihlerinin kayıtlarına göre M. Ö. 1400 yılından itibaren de Bunlarla Çinlilerin ilişkileri daha sıklaşmaktadır. Çin kaynakları yalnız Hunların Çin’e hücumlarından değil aynı zamanda hudutlardaki kabilelerin isyanından da bahsetmektedirler. M. Ö. 1300 yıllarında Çin İmparatoru *Hutig* kuzey kavimleriyle savaşa girmiş, büyük çölün yani Gobi’nin civarına kadar gelmiş ve bu tarihten sonra da Çin kaynaklarında birçok kuzey kavimlerinin adı zikredilmeye başlanmıştır. Bunların bu daimî hücumları sonucu olarak Çinliler M. Ö. XII. Yüzyıldan itibaren hududun korunması için buralara muhafızlar tayin etmeye başlamışlardır. M. Ö. 1160’ta Hun’lardan bir kısmı *Juen* vilâyetin de hücum etmişler, fakat mağlup ve esir edilerek Çin İmparatoru tarafından Çing vilâyetine yerleştirilmişlerdir. M. Ö. 1158’de ise *Kien-Cong*’lar Çon vilâyetini ve civarını harap etmişler, bunlara ancak birçok küçük beylerden kuvvetler toplanarak karşılık verilebilmiştir. Çin kuvvetlerinin komutanı Çang olup Hunları mağlup ettikten sonra bunları itaat altına almış ve bunların yardımı ile de bilâhare Çin tahtını

elde ederek Ven adıyla hükümdar olmuştu. Anlaşılan Çinliler bu olaydan sonra Bunlarla barış hâlinde yaşamışlardır. Çünkü bu devirlerde Hunlara ait kayıtlara tesadüf etmemekteyiz.

M. Ö. 1100 yılında Cong'ları tedip edebilmek için Çinlilerin birçok kuvvet toplamaları gerekmişti. M. Ö. 1000 yıllarında Çin hanedanı zayıflamaya başladığından Cong ve Tik'ler vergilerini vermemişler, bundan dolayı Çin İmparatoru Cong ve Tik'lerin üzerine hareket etmiş ise de hiçbir başarı kazanamamış, ganimet olarak dört beyaz geyik ve dört beyaz kurt elde edebilmişti. M. Ö. 989'da Siu-Cöng Tarı Çin hükümet merkezine kadar ilerleyerek şehre hücum etmişlerdi. M. Ö. 985'te Çin İmparatorunun Hunlara karşı hareket etmesi Hunları da faaliyete sevk etmiş, bu tarihten sonra da Hunlar Çinliler için en mühim ve büyük bir mesele teşkil etmişlerdi.

Çinliler Hunlara güçle karşılık veremeyeceklerini anlayınca, hile siyasetini takibe başlamışlar, kendilerine itaat eden kabilelerin reislerine birtakım rütbelere vermişler, kendileriyle iyi geçinen reislerin bazılarını da Çin prensesleri vererek onları elde etmeye çalışmışlardır. Bir kısım Hunlar da Çin ülkesi içine getirilerek Çinlileştirilmeye çalışılmıştı. Fakat bazen de iş aksi gitmiş, Çin rüesası Hun ahlâk ve âdetlerini almıştı. 930 yıllarında Çin hükümdarlığı tarihleri hükümdarın Hun âdetlerini ülkeye soktuğundan şikâyet etmekte ve daha sonraki yıllarda itaat altına alman ve hudutlara yerleştirilen Hunların isyanlarından bahsetmektedirler. Bunun üzerine buralardaki Hunlar Çinin içlerine nakledilerek orada Çinlileştirmeye çalışılmıştır.

M. Ö. 790 yılında Cong'lara karşı güçlü bir ordu gönderilmiş ise de bu ordu Cong'lara mağlûp olmuş, bundan sonra Cong'lar yine müteaddit akınlar yapmışlardı. Sonunda bu akınlar Çinliler tarafından M. Ö. 787'de durdurulabilmişti. Bu hâli büyük bir zafer telâkki eden Çin şairleri bu olay üzerine şiirler yazmışlar ise de diğer taraftan da birtakım krallar Hun akınlarına tabî engeller teşkil etmesi için hudutlarına duvarlar yapmaya başlamışlardı. M. Ö. 700 yılında Lu hükümeti Hunlarla barış imzalamaya muvaffak olmuş ve bu sayede sükûn içinde kalabilmiş ise de diğer hükümetler Hun taarruzundan kurtulmamışlardı. Kuzey Cong'ları M. Ö. 713'te Çing hükümetine hücum etmişler ve hükümet dâhilinde bulunan Bunların yardımı ile Hun savaş usullerini tatbik etmişler, bu suretle Cong'lar mağlûp edilebilmişti.

Doğu taraflarda da savaş devam ediyordu. Bunun sonucu olarak Çin hükümdarı arazisi dahilinde bulunan Hunları sürmüş, onlar da ırktaşları nezdine giderek M. Ö. 706 yılında Cong'larla birlikte hükümet merkezinin duvarları altında Çinlileri mağlûp etmişlerdi. Bundan sonra Çin hükümdarı tekrar bir hareket eseri göstermekte ve Huniann en eski yerleri olan Batı vilâyetlerini ele geçirmektedir. Ancak bu başarı uzun zaman devam etmemiş M. Ö. 670 yılında Hunlar bütün hudut vilâyetlerini alt üst ederek bu havalinin hâkimi olmuşlardı. Daha kuzeyde de savaş devam etmekte idi. Bir müddet sonra Çin hükümdarı bir Hun kabilesini idaresi altına almış, M. Ö. 667'de de üç Çin hükümeti birleşerek Kuzey Hunlarına hücum etmişler, M. Ö. 664'te ise Hunların saldırısına maruz kalmışlardı. M. Ö. 662'de yeni Hun kabilesi Çin'e karşı hücum etmişti. Çin hükümeti Kuzey Hunları üzerinde kazandıkları zaferden sonra birlik olarak yaşamının lüzumunu hissetmiş, diğer Çin devletlerini birliğe davet ederek bir birlik kurmuşlardı. Bu birlik ilk zamanlarda bir başarı kazanamamıştı. Zira bundan üç yıl sonra Hun kabilesinden olan Tik'ler buralara hücum etmişlerdi. Bu tarihten sonra da Hunlar hücumlarını sıklaştırmışlar, 660'ta Wei hükümetine hücum etmişler, Wei'leri müthiş bir mağlûbiyete uğrattıkları gibi hükümdarlarını da öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Wei hükümdarlığında isyan baş göstermiş, hükümdarların bütün aile efradı ortadan kaldırılmıştı. Bu

hücumlara Çin birliği hiçbir şey yapamıyordu. Bu beceriksizlik birliğin başına hükümdar Chin'in geçmesine kadar devam etmişti. Yeni hükümdar Tik'leri püskürtmeye muvaffak olmuş ve Bunlara karşı batı şehirlerinin etrafını duvarla çevirmiştir.

Bu sıralarda Tsin hükümdarlığında, kral büyük oğlunu Hunlara karşı savaşa göndermişti. Bu genç, Hunları mağlûp edememiş, bunun üzerine aleyhine entrikalar başlamış, derhâl veliahtlıktan düşürülerek üzerine de asker gönderilince o da Hunlara ilticaya mecbur olmuş, ihtimal bunun teşvikiyle de Hunlar Tsin'e hücum etmişlerdi.

Yine bu yıllarda Wei hükümdarlığının ileri gelenlerinden birisi isyan etmiş, Tsin'lerden kendisine yardım etmesi için ricada bulunmuş ise de onlar kralına isyan eden bir asiye yardım etmemişlerdir.

M. Ö. 648 yılında birçok Hun kabilesi birleşerek Çin'e girmişler, hükümet merkezine kadar gelmişler, hatta şehrin doğu kapısını da yakmışlardı. Daha sonra Cong'lar sulh talep etmişlerdir. Bir müddet sonra, Hunlar tekrar Çin'e hücumla başlamışlar, Çinliler de bu hücumlara karşı aralarında birleşmeye mecbur olmuşlardı. Fakat bu birleşme de uzun sürmemiş, dört kardeş arasında taht kavgası başlamış, bunlardan birisi Tsin'lere baş vurarak bunlar da derhal Çin'e girip dört yıl buraları ellerinde tutmuşlardı. Bu esnada Tsin krallığında iktidar mevkiine Ven geçmişti. Bu prens uzun zaman sürgün edilmişti. Annesi bir Hun kızı idi. Kendisi de bir sıkıntıya uğrayınca Hunlar nezdine kaçardı. Karısı da bir Hun kızı idi. Çin tarihlerine göre Ven karısına ülkesine dönmek istediği vakit 25 yıl beklemesini, gelmez ise başka biri ile evlenmesini söylemiş, karısı da şimdi 25 yaşındayım, 25 yıl sonra erkeğe varmaktansa kendisini beklemeyi tercih edeceğini söylemişti. Ven tahta çıktığı vakit eşi de iki çocuğuyla birlikte Hun ülkesinden nezdine hareket etmişti. Ven ordu toplamış, Cong'ları ve Tsin'leri mağlûp etmiş, isyanları yatıştırmıştı. Mağlûp ettiği Cong ve Tsin'leri Hoang-ho (Sarı-su) havalisine yerleştirmişti. İşte bu tarihten sonra Çin tarihleri bunları Kırmızı Tik'ler ve Ak Tik'ler adıyla kaydetmektedirler. Ven, M.Ö. 630 yılının ilk baharında, Chin hükümetini işgal etmek istemiş, bunun üzerine Tsin'ler derhâl hücum ederek Ven'i mağlup etmişlerdi. Ven intikam maksadıyla ertesi yıl beş büyük ordu toplamış, fakat bunlar öyle bir zafer kazanmışlardır ki sonuçta Wei krallığı da idareleri altına düşmüştü.

Çin tahtına Mu geçmişti. Mu zamanında Çin sınırları Doğu Türkistan'a kadar uzanmış bulunuyordu: Cong Hunları Mu'nun büyümesini ve şevketini duyunca nezdine bir sefir göndererek vaziyeti daha esaslı bir surette öğrenmeye azmetmişlerdi. Mu, Hun sefirine şehri ve sarayı göstermiş, bundan sonra şu suali sormuştu: "Çinde bu kadar kanunlar, hayat şartları ve merasim olduğu hâlde yine karışıklık eksik olmamaktadır. Hâlbuki Hunlar arasında bunlar tamamıyla aksinedir. Bunun sebebi ne olabilir? Buna Hun sefiri şu cevabı vermişti: "Bütün kanunlar, hayat şartları ve merasim halkın gözünü boyamaya, rüesanın büyüklüğünü göstermeye ve bütün halkı ezmeye yaramaktadır. Böylece halk rüesadan umduğunu ve istediğini bulamayınca, bunun sonucunda memnun olmayanların yapacağı hareket hiç olmazsa ortalığı karıştırmaktadır. Hunlara gelince: Onlar arasında hayat tamamıyla başkadır. Orada başbuğ herkese eşit ve insanca muamele eder ve daima tebeasının menfaatini gözetmeye çalışır. Tabiî bunun sonucu da rüesaya itimat ve hürmetten başka bir şey olamaz". Mu bu sözleri duyunca aklı başına gelmiş, bütün vezirleri bir araya toplayarak önce bu bilgili adamı kendi tarafına çekmeye karar vermiş, bunun içinde de bir hile yolu bulmuşlardı. Kral Mu, Cong kralına Çin müzisyenleri ve şarkıcıları göndermiş, bu suretle hükümdarın hayat tarzını değiştirmeye çalışmıştı. Çin müzisyenleri kralın son derece hoşuna gitmişti. Bir müddet sonra Hun sefiri vatanına dönünce bu

hâli görmüş, tabîî tenkit etmiş, fakat hükümdar kendisine kızmış, o da Çinliler nezdi-ne kaçmaya mecbur olmuştu. İşte bu hile sayesinde bu bilgili sefir elde edilmiş, bunun nasihatleri ile Cong'lar mağlûp edilerek ellerinden 12 krallık zaptedilmişti.

M. Ö. 617 yılında Tiklerden yeni bir kabile Çin'e hücum etmiş, Hun ordusunun komutanı hücumda esir edilerek Çinliler tarafından öldürülmüştü. M. Ö. 610 yılında Çinliler bir Hun askerî birliğini hile ile pusuya düşürmüşler, ertesi yıl da Hunlar bunun intikamını almışlardı.

M. Ö. 606 yılında ülkenin içine yerleştirilmiş olan Kızıl Tik'ler isyan etmişler, Çinliler bunlarla uğraşmaktan âciz kalmışlar ve aralarına nifak sokarak bu işi halletmeye çalışmışlardı.

Çinlilerin bu hareketi sonucunda Ak Tik'ler ile Kızıl Tiklerin arası açılmış, sonuçta bazı Hun kabileleri mağlûp edilmiş ise de tekrar aralarında eskisinden daha sıkı bir birleşmeyi yapmaya muvaffak olmuşlar, bir müddet Çinlileri hareket edemeyecek derecede yerlerinden kımıldatmamışlardı. Öyle anlaşılıyor ki Kızıl Tik'ler daha kuvvetli idiler. M. Ö. 589 yılında Cong'ların bir kabilesi büyük bir Çin ordusunu mağlûp etmişti. Bu tarihlerden sonra Çinlilerin yaptığı savaşlarda kendilerine itaat eden Hunların da bulunduğunu görmekteyiz. Bundan sonra Çin'de iç karışıklık çıkmıştı. M. Ö. 568'de bir Hun kabilesi Çin'e hücum etmiş, Çinliler her şeyden önce barışı faydalı bulduklarından derhâl barış antlaşması yapılmıştı. Barış epeyi bir zaman sürmüştür. Bu müddet zarfında Hunların Çinliler arasında temessül etmeleri de devam etmekte idi. Çinliler Hunları, boş ve ekilmemiş bir araziye vermişler, ancak bir müddet sonra buraları mamur bir hâle gelmişti. Bundan sonra Hunlar epeyi bir zaman Çin'e hücum etmemişler, aralarındaki barış devam etmişti. Yalnız bir defasında Hunlar hücum edecek olmuş, mağlûp edilmişler, bir kısmı geri kaçmış, esir edilenler de Çin'e yerleştirilmişti.

Anlaşılıyor ki bu hücum eden en son Tik kabilesidir. Zira bu tarihten sonra Çin belgelerinde Tik adı geçmemektedir. Belgelerde yalnız Cong'ların adını gördüğümüze göre bunlar daha bir müddet tarih yüzünden silinmemişlerdir.

İşte Çin tarihlerinde Göktürklerden önce zikredilen Türkler hakkındaki bulabildiğimiz bilgiler bunlardan ibarettir. Bu bilgiler de milâttan önceki devirlere ait olunca Türk isminin ne kadar eski olduğu kendiliğinden meydana çıkar.

Türk Adı Hakkında Yapılan Araştırmaların Tarihi

Kavim isimleri zamanla asıl anlamlarını kaybeder ve bu ismi taşıyan kavimler kendilerinin bu adla anılan bir şahıstan türediklerini zannederler. Bu efsanevî telâkkiyi birçok kavimlerde gördüğümüz gibi meselâ Macarlarda da aynen görmekteyiz: Macar efsanesine göre Macarlar Hunor ve Moger adlı iki kardeşin neslinden türemişlerdir. Moger'in neslinden Macarlar, Hunor'un neslinden de Hunlar çıkmıştır. Bu suretle iki kavmi bir araya getirip o ismi taşıyan iki kardeşten çıkarmak bu iki kavimin müşterek yaşamasının hatırasından başka bir şey değildir. Türklerde de Moğollarla müşterek yaşamanın hatırası olarak Türk ve Moğol adlı iki kardeşten çıktığı efsanesi vardır.

Eski Doğu kaynaklarına göre Türk, Yafes'in oğlunun ismidir. Şüphesiz İslâm kaynakları dinî tesirle hareket ederek Türkleri onlarca, klâsik olmuş kökenlere çıkarmaktadırlar. Hatta Kâşgarlı Mahmud

eserinde Türkler hakkında bir de hadis kaydetmektedir. Bu hadisin tercümesi şudur. “Allah buyurmuştur ki, Benim bir ordum var; onu Türk olarak isimlendirdim. Ve Doğuda sakin kıldım. Bir kavme kızarsam bunların terbiye için üzerlerine (Türkleri) musallat ederim”.

Bu hadisin uydurma olması hakkında söz söylemek dahi lüzumsuz ise de Türk milliyetperverliğini içten ve derinden duymuş olan Kâşgarlı Mahmud’un bunu takip eden şu sözleri dikkate değer: “Bu şeref-i maneviye Türklerdeki hüsnü melâhati, sa-bâhati, edep ve terbiyeyi, büyüklere hürmet ve riayeti, ahde vefayı, hakikatin fevkinde temedduh ile iftiharını terk etmeyi, besâleti ve sayılmayacak derecede çok şayan-ı medh sıfatları da ilâve etmek lâzımdır.”

Türk adını bir şahıstan çıkararak bu Doğu rivayetinden başka bazı İslâm kaynakları da birtakım başka türetmeler yapmışlardır.

a) Türkler Ye’cuc ve Me’cuc şeddinin öbür tarafında terk edildiklerinden dolayı onlara, Arapçadaki Terek ismini vermişlerdir.

b) Hicretin 886 yılında Hasan bin Mahmud Bayatî tarafından telif olunan *Câm-i Cem-âyin* adlı eserin *Bolcas* maddesinde şu satırlara tesadüf etmekteyiz: “Aslında adı Türktür. Libası bolca giymekle Bolca veya Obolca ve Bolcas deyü lâkap kodular. Çin ve Saklab ve Rus adlı oğulları olup ve her biri bir iklimi mamur edüp başka bey oldular. İki yüz kırk yıl yaşayup fevt olmuştur.”

c) Bu ilkel açıklamalara Çin tarihlerinin yapmış olduğu şu iştikakı da ilâve etmek lazımdır: Sui-Şu adlı bir Çin tarihi bu hususta şu satırları yazmaktadır. "Tu-kiüe'ler (yani Türkler) eteğinde karargâhları bulunan bir dağın isminden adlanmışlardır ki bu dağ miğfer şeklinde olduğundan bunların dilinde de miğfere Tu-kiüe derler. Bunun için kendilerine Tu-kiüe adını vermişlerdir."

Sui-Şu'nun ileri sürdüğü bu iştikakı ciddî sayıp bunu ilmî bir şekilde açıklamaya çalışan birtakım bilginler de vardır ki bunlar Türkçede “miğfer, serpuş” anlamına ve Türk sözüne yakın bir kelime arayıp bu Çin açıklamasını tefsir etmektedir. Bu bilginlerin en eskisi J. Klaproth'dur. Bu büyük Alman bilgini *Journal Asiatique*'te yazmış olduğu bir makalede bu Çin iştikakım kaydettikten sonra Türkçede “serpuş” anlamına gelen ve Tu-kiüe telâffuzuna yakın olan kelimenin takye olduğunu yazmış ve bu sözün eski Arapçada mevcut olmayıp Türkçeden Arapçaya geçmiş olması muhtemel olduğunu ileri sürmüştür. Aradan çok uzun bir zaman geçtikten sonra bu görüşü savunan diğer bir bilgin daha ortaya çıkmıştır. Zürihli J. J. Hess, *Der İslam* mecmuasında yazmış olduğu bir makalede yeni Acemcedeki “miğfer” anlamına gelen terk sözünün Türkçe olduğunu ve Acemceye Türkçeden geçtiğini söyleyip Türk adının da bu sözden çıktığını ileri sürmüştür. Aynı zat Türklerin demircilikle uğraştığını, silâh imal ettiklerini kayıt ile Karakalpak Türk kavim adının da tıpkı bunun gibi teşekkül ettiğini yazmaktadır.

Daha önce W. Schott da 1849 yılında bu sözün yeni Acemcedeki *targ* ve Türkçedeki *tugulga* ile ilgili olduğunu kayıt etmekte idi.

Hess'in makalesinde dikkate değer yön, Türk sözünün Çince telâffuzunu kaydederken bu sözün eskiden Türküt olması icap ettiğini söyleyen Paul Pelliot'nun bakış açısını kuvvetlendirmesidir. Hess de bu noktayı kaydederek *Türküt* sözünün bir çokluk şekli olduğunu yazmaktadır.

Son zamanda Macar bilginlerinden Bemat Munkacsi aynı görüşe başka bir yönden iştirak etmektedir. Munkacsi Çinlilerin yabancı dilden aldıkları kelimelerdeki r sesine maukabil t harfini yazdıklarını söylemekte ve Türkçe *tengri* kelimesinin Çince de *teng-li*, *Ordu*'nun *wu-tu*, *erdem*'in *a-lu-tun*, *batur*'un *pa-tu-lu* şeklinde kaydedildiğini yazmaktadır. O hâlde Munkacsi'ye göre “Çinli müdekkik kendisini Tu-lu-ke telâffuz ettiği Türk sözünün anlamına gelir”. Yahut da müdekkik miğfer anlamına gelen *tu-lu-ga* sözünü işitmiş ve bu da Türklerin dağlara nazaran kendilerine isim verdikleri işitilince bu iki bilgi birleştirilerek Çin tarihlerindeki bilinen iştikak meydana çıkmıştır.

Munkacsi bu görüşü kaydettikten sonra Vambery Armin'in iştikakını zikretmekte ve bu iştikakı sonunda “adam” anlamına gelen bir söze bağlanmaktadır ki bu ciheti daha aşağıda izah edeceğiz.

Hâlbuki bu Çin iştikakına daha 1904'te Otto Franke itiraz etmişti. Franke bu iştikakın şayan-ı itimat olmadığını, Çinlilerin Wu-hun'larla Sien-pi'lerin adını da dağ isimlerinden çıkardıklarını ve bilhassa Çindeki ecnebi isimlerin iştikaklarının daima ihtiyatla karşılanması lâzım geldiğini yazmaktadır.

Çin kaynağına dayanan bu etimoloji ile Arapça veya Acemceden çıktığını ileri süren birtakım nazariyeleri bir tarafa bırakarak Avrupa bilginlerinin bu mesele etrafında ileri sürmüş oldukları diğer görüşleri açıklayalım.

Hammer, meşhur *Osmanlı Tarihi*'nde Türk kavim adını Herodot'un *Targitaos* ve İncil'in *Togarma* diye kaydettikleri ad ile mukayese etmektedir.

Franz V. Erdmann da *Temuçin ve Halefleri* adlı eserinde Türk adını *Türler*, *Taurier*, *Tyriten*, *Toreten*, *Turanier*, *Taurisker*, *Turken*, *Taurmenen*, *Turmenen*, *Turkmanen*, *Turkkomanen*, *Turçhmenen* adlarıyla karşılaştırılarak çıktığı bir noktada aynı adı *Thrak* adı ile de karşılaştırmayı daha genişleterek Türk adını *Magyar*, *Vogul*, *Mongol*, *Uygur*, *Hungar*, *Tunguz*, *Bulgar* adlarının aynısı telâkki etmekte ve bütün bu adları aynı kökün değişmesi zannetmektedir.

S. W. Koelle *Tatar* adını *Tartar* diye kaydederek bu adı tar-mak yani “çekmek, cezp etmek” kökünden, Türk ismini de *turmak* ve *türmek* fiilinden çıkararak aynı veya benzer anlamda açıklamaktadır.

Macariardan Fiok Karoly'a göre Çincesi *Tu-kiu* olan Türk kelimesinin asıl şekli *Turku* olup Hazar denizi sahilinde oturan İskitlerin dilinde “göl kenarında oturan adam” anlamına gelir.

Bilim dışı bu iddiaları bir tarafa bırakırsak bize ilk ciddî iştikakı verenin Vambery olduğunu görürüz.

Vambery Armin, *Türk-Tatar Kavimlerinin İbtidai Kültürü* adlı araştırmasında (s. 51) Türk sözünü *törümek*, *türemek* fiilinden çıkarmaktadır. Filhakika *yürümek* sözünden *Yürük* has ismi çıktığı gibi *türümek* fiilinden de Türk sözü teşekkül edebilir. Nitekim öncede kaydettiğimiz gibi bu kelimenin eski telâffuzu tek heceli değil iki heceli yani *Turük* şeklinde idi. Vambery'nin bu araştırmasını B. Munkacsi de kabul ve açıklamaya çalışmıştır. Bu söz “türemiş, mahlûk” yani “insan” anlamına geldiğine göre Ural-Altay kavimlerinde bu şekilde adlandırma tarzına pek çok tesadüf etmekteyiz. Önce kaydettiğimiz gibi Çermislerin, Züryenlerin, Lapların, Tunguzların, Ostyakların kendi kendilerine vermiş oldukları adlar hep “insan, adam, kişi” anlamına gelir. Hatta *Votyak*, *Mordvin* ve *Macar* adlarında da bu “insan” anlamı bulunmaktadır. Demek oluyor ki Ural-Altay kavimlerinde bu

isimlendirme şekli pek genelleşmiş bir hâlde idi. Türk kavimlerinden Altay-kişi'lerin adlarını da zikreden Munkacsi bu adı da aynı kategoriye dâhil etmektedir.

Vambery'nin bu açıklamasına yine Macar bilginlerinden Gyüla Nemeth itiraz ederek itirazlarını şu noktalarda toplamaktadır:

1. Türk adı VI. yüzyılda ilk defa meydana çıktığına göre Türklerin en eski ismi değildir; binaenaleyh “adam” anlamına gelmesi geçerli olamaz.
2. Türk sözünün “insan, mahlûk” anlamı malûm değildir. Bu anlam bütünüyle farazidir.
3. Türk adında *u* sesi vardır. *Töremek*, *türemek* fiilinin ise yalnız bizim yani, Anadolu lehçesinde *ü* sesi gözükmektedir. Her ihtimale göre fiilin kök sesi *u* değil *ö*'dür. Binaenaleyh Vambery'nin açıklaması pek muhtemel sayılamaz.
4. Türk kavim ismi başka bir tarz her türlü nazariyeden beri olarak kabil-i izahtır.

Gyüla Nümeth'in bütün bu itirazlarının her noktası bizce geçerli olamaz. Çünkü mademki yürüme'ten Yürük ismi çıkmıştır; pekâla türüme'ten de Türük sözü çıkabilir. Fakat N6-meth'in söylediği gibi Türk adı başka metinlerde daha açık bir şekilde ve anlamı olan bir kelime olarak geçmektedir. Binaenaleyh bu kelime vasıtasıyla bir derece nazariyeden daha beri olarak kabil-i izahtır. Aşağıdaki satırlarda bu noktayı açıklayacağız.

Bu kavim adları Almanca çokluk hâlde verilmektedir.

Türk Sözü'nün Kökeni

Bilindiği gibi Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine ait birtakım metinler elde edilmiştir. Alman bilginlerinden F. W. K. Müller'in yayımlanmış olduğu *Uigurica* serisinin ikinci cildinin içindeki metinler arasında Türk sözünün geçtiğini ve burada bir kavim ismi değil, anlamı olan bir kelime olarak kullanıldığını görmekteyiz. Önemine dayanarak bu metinleri tercümeleri ile birlikte buraya aynen veriyoruz: ol oq teginmek tıtagınta ajun-larka ed tavarqa erke türkke azlanmak turur, “İşte bu Vedana tarafından sebebiyet verilmiş olarak Trsanm hayata, mal ve mülke, iktidar ve kudrete karşı hissi tezahür eder”. Aynı kelime diğer metinlerde de geçmektedir: agı, barım, ed, tavar erk tiirkü~üzler asılmakı bozlun; alqu çog yalınlig iş küçüngüzlar pütmaki boz-lun. “Define, mal, servet, eşya, kudret ve kuvvetiniz çoğalmış olsun. Bütün parlak, şaşaalı iş gücünüz bitmiş olsun”. Türk sözü yine şu metinde de geçiyor: iligler, begler, buyruklar, pürtükler, kınçuy katunlar, tigitler, inallar ulug bay bayagutlar k(e)ntii (er)klerin Türklerin ıdalap toytn dindar bolup arhant qutin bulular. “Hükümdarlar, beğler, buyruklar, pürtükler, prenses hanımlar, prensler, nazırlar, büyük, zengin bayagutlar kendi kendi kud-ıcl ve kuvvetlerini terk edip rahip, papaz olup rahat saadetine oldular”.

Şu naklettiğimiz ibarelerde Türk sözü geçmektedir ve kelime “güç, kudret” anlamına gelen erk sözü ile eş anlamlı olarak geçtiği için erk sözünün delâlet ettiği anlamdan başka bir anlama gelemez.

İşte buradaki “güç, kuvvet” anlamına gelen Türk sözü ile Türk kavim adının aynı olduğunu ilk defa olarak A. von Le Coq, Vilhelm Thomsen Armağanı'nda yayımladığı “Ein manichaisches Buch

Fragment aus Chotsho” adlı makalesinin 151. sayfasında ileri sürmüştür. A. von Le Coq’tan sonra meşhur bilgin V. Thomsen de iki Orhun yazıtı yani Köl Tigin ve Bilge Kamu yazıtları ile Tonyukuk yazıtlarının tercümesini yaparken ‘Türk isminin delâlet ettiği kavim hakkında (Türkçesi Türk veya Türuk olup aslında her hâlde “kuvvet” anlamına gelen ve başlangıçta ihtimal bir tek kabilenin veya belki de hâkim bir neslin ismi olmak üzere) ilk defa olarak VI. yüzyılın ortalarında haberdar olmaktadır.” demektedir.

Daha sonra 1927’de, Gyula Nemeth de bu görüşü açıklayan bir araştırma yayımlayarak, konuyu daha geniş bir şekilde işlemiştir.

Gyula Nemeth’in ileri sürdüğü görüşe göre Türklerde hâkim unsur fazilet, şecaat, cesaret gibi anlamları taşıyan isimler almaktadır. Peçeneklerin baş kabilesinin adı Erdem’dir. Yine Bizans müverrihlerinden Konstantinos Porphyrogenetos, De Ad-ministrando İmperio adlı eserinin 37. bahsinde, Peçenekler hakkında diyor ki: Bunların üç baş kabilesine Ka~ar~Ke~er derler; çünkü bunlar en kahraman, en şecileridir ve Ka~ar~Ke~er adı da bu anlama gelir.

Oğuzların baş kabilesi adı Kayıg’dır. Doğu kaynaklarının verdiği açıklamaya göre bu kelimenin anlamı “güçlü, kuvvetli”dir.

Gyula Nemeth Yurdkuran Macaraların Teşekkülü adlı eserinin 49. sahifesinde bu hususta biraz daha açıklama vermektedir. Burada Bügdüz kabile adını Büküdür diye yazmaktadır. Ve burada “güçlü, kuvvetli” anlamına gelen köke kökünü çıkarmaktadır. Hâlbuki bu kelimenin eski şekli Bügdüz olup bu kelime Türklerde bir unvandır. Yine bu eserde Şorların bir kabilesinin isminin Karan olup bunun anlamının “kuvvetli” olduğu kaydedilmektedir.

O hâlde buraya kadar verdiğimiz açıklamadan şu sonuç çıkar ki Türk sözü önceleri Türkçede “güç, kuvvet, kudret” anlamına gelirdi. Sonra bu kelime bir kavme alem olmuştur.

Türk Sözü'nün Yayılması

Türk Kavminin tarihini incelersek hâkim olanın kendi adını daima tâbi kavimlere teşmil ettiğini görürüz. Bu adların bu şekilde yayılması etnografik değil, bütünüyle siyasî bir görünüş affetmektedir.

M. Ö. 176’da Hun hükümdarı Çin İmparatoruna şu satırları yazmaktadır: “Göğün yardımı ve zabitlerimin, adamlarımın muharipliği, mükemmel atlarımın kuvvetli olması sayesinde (adamlarımın) Gaot-si kavmini mahveyledi; sonra Lolan’ı, Osun’u ve Hokut’ları, yanında bulunan 26 ülke ile birlikte herkes mahvedildi, öldürüldü, istilâ edildi. Bu şekilde bütün bunlar Hun oldular...” İşte bu açık ibareden anlamaktayız ki istilâ edilen, itaat altına alınan kavim, hâkim unsura iltihak eder ve onun adını alarak o kavmin tarihine karışır.

Avrupa Hunları da geniş bir sahaya sahip olup birçok kavini itaat altına aldığı vakit bütün bu kavimler de Hun olmuşlardı. Bundan dolayıdır ki Bizans tarihleri bu kavimleri yine Hun adıyla yad etmişler, hatta Hunlar tarihten silindikten sonra dahi Hun adını devam ettirmişlerdir. Priskos, Ağaç eri’lerden bahsederken Ağaç eri Hunları tabirini kullanmaktadır.

Hun hükümdarlarının yukarıda zikrettiğimiz mektubu gibi Orhun yazıtlarında da şu ibareyi

okumaktayız: turgiş kağan trkm, bodunum erti yani ‘‘Türgiş kavmi Türküm, kaviminden İdi’’.

Uygurların birçok kabileden teŖekkl ettiğini biliyoruz. Bunlar arasında ‘‘Uygur’’ adını taŖıyan hâkim kabilenin ismi diğerlerine de teŖmil edilmiŖ ve bu suretle Uygur adı geniŖlemiŖtir. Agathias’ta Utigurlar ve Kutrigurlar hakkında Ŗu satırları okumaktayız: ‘‘Bu Hun kavimleri sefaletin o derecesine vardılar ki -genellikle ilerinden kalmıŖ olan bir kısım- dağılarak baŖkalarına hizmet etmiŖler ve onların adını almıŖlardır’’.

Kazan Türkleri aslen su katılmamıŖ Türktür. Ancak sonraları buralar Moğolların idaresi altına girmiŖ, o zaman bunlar da ‘‘Tatar’’ adını almıŖlardır ki bu gün dahi bu adı inatla taŖırlar

Macarlar Avrupa’ya gelirken yedi kabileden ibaretti. Sonra Macar adını taŖıyan hâkim kabilenin ismi diğer bütün kavmin hepsine alem olmuŖtur.

Türk tarihine dikkat edecek olursak millî tarihimizde geniŖ bir sahaya sahip olmuŖ, muazzam imparatorluk kurmuŖ olan iki büyük kavim görürüz.

Bunlardan birisi Hun’lardır. Doğu Hunları bilhassa Motun zamanında Asya’ya hâkim olan muazzam bir imparatorluk kurduğu gibi Avrupa’da da Atilla zamanında bu Hun yani Batı Hun İmparatorluğu son derece büyüyüp birçok kavmi idaresi altına almıŖtır. Binaenaleyh kendi idareleri altında bulunan kavimlerin hepsi da Hun adını almıŖlardır. Bundan dolaydır ki Bizans tarihleri Hunlar tarihten silindikten sonra dahi önceleri onlara tâbi olan kavimleri yine Hun namı altında zikretmiŖlerdir.

İkinci kavim Türkler’dir. Evvelce Juan-Juan’larvL tâbi olan Türkler, VI. yüzyılın ortalarından itibaren hâkim bir kavim olmaya baŖlamıŖ, hâkimiyeti ilerledikçe adı da daha geniŖ bir sahaya yayılmıŖ, bu suretle Türk adı genelleŖmiŖtir. İŖte bundan dolaydır ki Macarlar hakkında da bilgi veren Doğu İslâm kaynakları bunlara da Türk demektedir. Çünkü Macarlar Türklere tâbi idiler. Binaenaleyh Türk adını da almıŖlardı,

Türk yazıtlarında bu adın ne kadar yayılıp diğer kavimlere de teŖmil edildiğini görmekteyiz. İŖte bu Türkler bütün Asya’ya sahip oldukları vakit Türk adını da bütün Asya’ya yaymıŖ bulunuyorlardı. Türk hâkimiyetinden sonra böyle cihanŖmul bir hâkim unsur meydana çıkmadığından Türk adının yayılıŖ izleri silinmemiŖ, hatta yayılıŖ sahası daha geniŖlemiŖtir. Göktürklerden sonra Asya’da hâkimiyet kurmuŖ olan Uygurlar dahi Türk idim Uygur adı yanında kullanmıŖlardır. Bir Uygur metninde ‘‘Uygur Türkçesi’’ sözlerini okumamız bu ciheti çok açık bir Ŗekilde gösterebilir,

Türk adının batıya, Anadolu’ya yayılmasında en mühim «mil olanlar da Selçuk Türkleridir. Doğu İslâm tarihleri, devletleri, kuranın ismiyle adlandırmaktadır. Âl-i Osman, Benî Saman, Benî Tahir, Benî Tolun gibi adlar hep bu İslâm kaynaklarının vermiŖ olduğu adlardır. Hâlbuki Selçuk oğulları bu adı kendi kendileri için asla kullanmamıŖlardır. XI. yüzyılda eserini yazmıŖ olan KâŖgariı Mahmud eserinde Selçuk diye bir kavim ismi zikretmemektedir. Kınık boyunun ismini zikrederken ‘‘zamanımızın hâkim olan sultanlardır’’ diyor. Daha sonra Selçuk maddesinde de ‘‘Bu hâkim olan sultanların ceddidir. Selçuk su baŖı tesmiye olunur’’ demektedir. Görülüyor ki ‘‘Selçuk kavmi’’, ‘‘Selçuk devleti’’ gibi bir tabir bu devirde mevcut değildir.

Selçuk oğulları ile muhabereleler yapmıŖ, sıkı münasebette bulunmuŖ ve hatta hükümdarlarını

İstanbul'a dahi davet ile ağırınmış olan Bizanslılar, bu kavme asla Selçuk adını kullanmamışlardır. Onlar hep bu kavme Türk adını vermektedirler. Selçuklularla münasebette bulunan Bizanslıların, temas ettikleri kav-ttln adını bilmediklerine hükmedemeyiz, Bizans tarihlerinin bunlara Türk adını vermiş olmasına göre, Selçuk oğulları Türk adıyla Anadolu'ya girmişler ve Türk adını bu şekilde batıya iellmişlerdir.

Şimdi gelelim Türk adının aldığı başka bir anlama: Türk adı alında Anadolu'ya gelip yerleşen Selçuk oğulları burada büyük bir devlet kurunca hayat şartları gittikçe değişmeye başlamıştı, zaman geçtikçe, devlet teşkilâtı büyüdükçe İslâm tesiri çoğalmaya, yeni bir aristokrasi ortaya çıkmaya başlamış, hükümdarlar Sultan unvanını almış, vezirler büyük rütbe ve unvanlar almaya başlamışlar, ilim dahi İslâmlık tesiri altında kalmaya başlamıştı. Binaenaleyh hükümdar sarayında siyaset dili resmen Acemce olmuş, Türkçe avam dili olarak kalmıştı. Türkçenin bu suretle ikinci plâna düşmesi, devlet mekanizmasını işleten memur ve şehirli sınıfının oluşması ülkede büyük bir ikilik vücuda getirmişti. Köyde kalan Türk ile şehirdekinin dili, zevki, müziği hatta ahlâk ve âdetleri dahi bütünüyle ayrılmış âdetta millet içinde millet oluşmuştu. Binaenaleyh Türk dili, Türk müziği, Türk ahlâkı köyde kalmış, şehirde ise Doğunun özellikle Arap ve Acem'in tesiri ile yeni bir dil, yeni bir müzik ve yeni bir topluluk kurulmuştu. O hâlde Türk köyde kalmış, kozmopolit camia da şehri işgal etmişti. Bu büyük ayrılık neticesinde köylü şehirliyi, şehirli de köylüyü sevmez, anlamaz, bilmez, tanımaz olmuş ve sonunda tahkir etmiştir.

Âşık Paşa Garib-nâme's'inde Türk dili hakkında aynen şu satırları yazmaktadır: “Bu fakîre Türk lisânı üzere bu kitâbı naz-meylemek vâcib oldu, tâ ki onlar da işbu ni'metten mahrum olmayalar ve i'tikadda tarîk-i nişayesteye gitmeyeler”.

Yine aynı eserde şu mısralara tesadüf etmekteyiz:

Gerçi kim söyledi bunda Türk dili Lîk ma'lûm oldu mânâ menzili Çün bilesin cümle yol
menzillerin Yırme Öyle Türk ü Tacik dillerin.

Türk halkının köyde kaldığını anlatmıştım. Binaenaleyh şehirli nazarında Türk demek köylü demektir. Eski Osmanlılar zamanında Türk sözünün tam köylü mukabili olarak kullanıldığını Fatih'in Kanun-name'si çok sarıh bir surette göstermektedir. Fatih'in Kanun-name'sinin üçüncü faslında yani “şarab içme, çalma ve bühtan” bahsinde birinci madde aynen şöyledir: “Eğer biregü hamr içse, Türk veya şehirlü olsa, kadı tazir ura, iki ağaca bir akça cürüm alına”. Yine aynı bahsin 16. maddesinde de Türk adı bu anlamda geçmektedir. Mamafih Fatih'in Kanun name'sinde Türk sözü “köylü” anlamına kullanılmakla birlikte ondan çok sonraki belgelerde Türk sözünün bütünüyle kavim adı olarak da geçtiğini görmekteyiz. Osmanlı tarihinde Türk kelimesinin “köylü, kaba” anlamında kullanıldığına dair pek çok belge vardı.

Bugün İftiharla görmekteyiz ki Türk milleti benliğini bulmuş, Türklüğünü duymuş bir hâdedir.